

נועם שלזינגר

”ולכפרת פשע”

בתפילת מוסף של ראש חודש, בסיום הברכה האמצעית אנו מבקשים
”אלוקינו ואלוקי אבותינו חדש עלינו את החודש הזה ל...” וכאן באה רשימה
של בקשות.

בסידורים הקדומים השונים אנו מוצאים רשימות שונות זו מזו הן בתוכן,
הן במספרן והן בסדרן:

בסדר רב עמרם גאון - לטובה ולברכה לששון ולשמחה לישועה ולנחמה
לפרנסה ולכלכלה למחילת חטא ולסליחת עון ולכפרת פשע

בסדר רב סעדיה גאון - לטובה, לברכה, לחן, לחסד, ולרחמים, לחיים ולשלום
לגאולה ולישועה, לסליחות חטא ולמחילות עון

בסדר התפילות של הרמב”ם - לטובה ולברכה לחן ולחסד ולרחמים לחיים
ולשלום

במחזור ויטרי - לטובה לברכה לששון ולשמחה לישועה ולנחמה לפרנסה
ולכלכלה לריוח להצלה ולהצלחה לחיים לשלום למחילת חטא ולסליחת עון.

באבודרהם - לטובה... ולברכה... לששון... ולשמחה... ולישועה... ולנחמה
לפרנסה... ולכלכלה... למחילת חטא... ולסליחת עון

נוסח חסידי אשכנז

רואים אנו, אפוא, שנוסח הבקשות הוא גמיש. כפי הנראה, מצב זה התמיד
עד הופעתם של חסידי אשכנז.

על חסידי אשכנז כתב הטור¹:

”דורשי רשומות הם חסידי אשכנז אשר היו שוקלין וסופרין מספר מנין תיבות
התפלות והברכות וכנגד מה נתקנו”

ואכן בפירוש התפילה לרוקח² כתב לאחר הבקשות:

”אלוקינו ואלוקי אבותינו חדש עלינו את החדש הזה... לטובה ולברכה לששון
ולשמחה לישועה ולנחמה לפרנסה ולכלכלה לחיים ולשלום למחילת חטא

1 אר”ח סימן קי”ג

2 רבי אלעזר מוורמס (וורמייזא) (1165 - 1230, תאריכים מוערכים) היה מקובל ופוסק, מגדולי
רבניהם של חסידי אשכנז ותלמידו של רבי יהודה החסיד. בעל ”ספר הרקח” (רקח בגימטריה
- אלעזר) ובעל כתבים קבליים רבים, שמרבייתם נותרו בכתבי יד. היה רב בעיר וורמס.

ולסליחת עון הרי י"ב דברים כנגד י"ב חודשים וי"ב שעות ביום וי"ב שעות בלילה וי"ב מזלות וי"ב שבטים זכותן תגן עלינו"
וכך גם מופיע בשאר הסידורים הקשורים לחוג חסידי אשכנז:
בסדור רבינו שלמה ברבי שמשון מגרמיזא – "חדש עלינו וכו' לטובה ולברכה.
י"ב דברי בקשה יש כאן, כנגד י"ב חדשי שנה"
בסידור חסידי אשכנז - אלקינו ואלקי אבותינו חדש עלינו את החודש הזה לטובה. י"ב דברי בקשה יש כאן כנגד י"ב חדשי השנה. ואילו הן: לטובה א' לברכה ב' לששון ג' לשמחה ד' לישועה ה' לנחמה ו' לפרנסה ז' לכלכלה ח' לחיים ט' לשלום י' למחילת חטא י"א לסליחת עון י"ב.
כפי שציין הטור, הסידורים של חסידי אשכנז מתייחסים למספר הבקשות ומקבעים את מספרם תוך נתינת משמעות למספר זה.

הוספת "ולכפרת פשע"

בשנת ש"כ (1560) הודפס בעיר טיהינגן (Thüngen) סידור עם פירושו של רבי נפתלי הירץ בן אליעזר טריוויש המכונה גם ר' הירץ שץ, על שם תפקידו כשליח ציבור. התפקיד של שליח ציבור היה תפקיד מרכזי בקהילה בתקופה ובמקומות בהם אנו עוסקים, כפי שעולה מהמקורות בני התקופה והמקום, לדוגמא:
"ואם כן מי ימלאנו לבו לשנות מדברי המהר"ל ... ובפרט אחר שהעיד כן מהררה"ט ז"ל שהיה חסיד וש"ץ פה ודקדק מאד בדקדוקי התפילה על ידי שקבלוהו עליהם פה בעירנו לש"ץ כמו שהאריך בהקדמתו הנדפסת בפירושו אחר ישתבח"³
ובסיום זכרונות אומרים פה ... נגד דעת הריב"ש ואין לנו לזוז ממנהג החזנים הקדושים הקדמונים שהיו פה ואחד מהן גדול בדורו מהרר"ה טרויש ז"ל מקובל הגדול"⁴
פירושו של ר' הירץ שץ היה פירוש על דרך הקבלה, כפי שהוא עצמו מעיד בהקדמתו לפירוש:

הלא תמצאו דברי מורים ומגידיים מקומם ומבטן מי יצאו בזכרי בעלי הלשון עמודי הקבלה רוקח רמבן רקנט ציוני גינת אגוז שר"ו ש"צ אוצר הכבוד כתר שם טוב רבינו בחיי צ"ה ויתר מקובלים נעלמים נעלמים לי בשמם הלא הם כתובים למלכי מורי ופרש בפירושו לתפילת ראש חודש כתב ר' הירץ שץ:
רוקח י"ב דברים כנגד י"ב חדשים ואני מצאתי לשנת העיבור יאמר ולכפרת פשע וכן נוהגין בורנק"בורט

3 יוסף אומץ סימן רצ"ה.

4 שם סימן תתקע"ב.

טעמים להוספה

יש לשאול מדוע "לשנת העיבור יאמר ולכפרת פשע"?

טעם א'

לכאורה התשובה פשוטה, שהרי י"ב בקשות כנגד י"ב חודשים, ובשנת העיבור בה יש י"ג חודשים מוסיפים גם בקשה י"ג.

וכן כתב במפורש בספר יוסף אומץ⁵ סימן תרצ"א כתב:

כתב מהר"ה טריוש הנ"ל⁶ שהמנהג פה ורנקבורט לומר בחודש ואדר ולכפרת פשע שיש בנוסח י"ב לישנא בקשה ולכן בעיבור אנו מוסיפין עוד לשון אחד וכן מנהג פשוט פה

אלא שהסבר זה אינו פשוט כלל ועיקר, ותלוי בשאלה נוספת: מתי בדיוק מוסיפים את בקשת "ולכפרת פשע"?
בתשובה לשאלה זו נחלקו המנהגים:
באליה רבה⁷ כתב⁸:

ביש נוסחאות כתב בשנת העיבור ולכפרת פשע ... ולנוסחא זו ראוי לאומרו בכל חדשי אותה שנה כמו שאומרים י"ב לשונות בכל חודש וכן משמע לישנא דנוסחא בשנת עיבור ולא נקט בחדש עיבור אבל בפרי מגדים⁹ כתב¹⁰:

בשנת העיבור אומרים לכפרת פשע היינו עד ר"ח אדר ומר"ח ניסן א"א (=אין אומרים) עוד. ובא"ר (=ובאליה רבה) אות ו' כתב בשנת העיבור משמע בכל השנה י"ל (=יש לומר) ולכפרת פשע ומ"מ (=ומכל מקום) ראיתי המנהג רק עד ר"ח ניסן.
וסיכם המשנה ברורה¹¹ את המנהגים השונים:

וכן יש אומרים ולכפרת פשע¹² ויש שאינם אומרים רק בשנת העיבור ואפילו בשנת העיבור יש שאינם אומרים אותו אלא עד כלות חודש

5 יוסף יוזפא האן, פרנקפורט ענ"מ 1570-1637.

6 הוא רבי נפתלי הירץ בן אליעזר טריוויש.

7 רבי אליהו שפירא, פראג (1660 - 14 באפריל 1712). פוסק, מחבר ספר "אליה רבה" ו"אליה זוטא" על שני ה"לבושים" הראשונים שחיבר רבי מרדכי יפה על הטור חלק אורח חיים. למד בקאליש בפולין אצל רבי אברהם גומבינר בעל ה"מגן אברהם"

8 אר"ח סימן תכ"ג

9 רבי יוסף תאומים, שחי במאה ה-18 (תפ"ז 1727 - תקנ"ב 1792).

10 אר"ח סימן תכ"ג סעיף ב'.

11 אר"ח סימן תכ"ג ס"ק ו'.

12 כמו בסדר רב עמרם גאון.

העיבור דהיינו עד אחר חודש אדר ובכל אלה נהרא נהרא ופשטיה וכל אחד יעשה כמנהג המקום.

אם אומנם ניתקנה הבקשה הי"ג כנגד החודש הי"ג כדברי "יוסף אומץ", מדוע יש הסוברים שיש לומר "ולכפרת פשע" רק עד תום חודש אדר ב' ולא במשך כל השנה? אכן ישנם טעמים נוספים לתוספת "ולכפרת פשע", ולטעמים אלו ניתן גם להבין מדוע יש הגיון בהפסקת אמירת הבקשה לאחר חודש אדר ב'.

טעם ב'

בפירוש "ענף יוסף"¹³ כתב¹⁴:

אומנם נהגו לאמרו רק עד חודש העיבור. והטעם כתב מהרי"ב (=רבי ישעיה ברלין) לפי שהוספה זו נגד חודש הי"ג כמ"ש הא"ר (=כמו שכתב האליה רבה) וכדי שיבינו שהשנה מעוברת אומרים זה. אך אחר אדר שני אין תועלת בהודעה זו לדעת המהרי"ב טעם ההוספה הוא הודעה על כך שהשנה היא שנת עיבור, ועל-כן גם מובן שאין טעם להמשיך ולאומרה לאחר תום חודש אדר ב'. ותמהני, היכן עוד מצאנו שיש צורך בהודעה מיוחדת על כך שהשנה מעוברת, ומדוע שיהיה צורך בכך? בתקופה בה לא היה עדיין לוח קבוע, הרי היה צורך בהודעה לא רק על שנה מעוברת אלא הודעה על כל חודש וחודש אם הוא מעובר אם לא. ומשעה שנקבע הלוח – לשם מה יש צורך בהודעה מיוחדת לגבי עיבור השנה?

טעם ג'

הרב אליהו מונק בספרו 'עולם התפילות'¹⁵ כתב:

והנה אותו צורך מוגבר בכפרת עוונות בשנה המעוברת ... נראה שקשר לו עם העובדה שבכלל רואים בחורף הארוך של השנה המעוברת זמן שטעון ישועה יותר מתמיד, ועל כן הוא זקוק יותר מכל זמן אחר לכפרת עוונות. בהמשך קושר הרב מונק את הוספת "ולכפרת פשע" לתעניות שובבי"ם ת"ת שלחלק מהדעות נתקנו רק בשנת העיבור ולחלק מהדעות מתענים בכל שנה (מעוברת ופשוטה) בשובבי"ם ובשנה מעוברת מוסיפים גם ת"ת. מדוע בחורף של שנה מעוברת צריך התפלל על ישועה יותר מתמיד, דבר שגרם לקביעת תעניות שובבי"ם ת"ת ולהוספת "ולכפרת פשע"?

13 ר' חנוך ב"ר יוסף זונדל, ביאליסטוק (נפטר ב-1867).

14 הובא בתוך סידור "אוצר התפילות" כך ב'.

15 עמודים פ"ו-פ"ח.

הרב מונק מציין מספר סיבות שהובאו במפרשים: יתר ההפלות בחודשי החורף הארוכים, מחלות החורף ובעקבותיהן תמותת התינוקות המרובה ועוד. גם לפי הסברו של הרב מונק ברור מדוע אין צורך להוסיף "ולכפרת פשע" לאחר תום חודש אדר ב' שהוא בעצם סיומו של החורף.

טעם ד'

בשו"ת מהר"ם שיק¹⁶ מובאת תשובה נוספת לשאלה מדוע מפסיקים לומר "ולכפרת פשע" אחרי ראש חודש אדר ב':

ונראה לפענ"ד הביאור שיש ב' הנהגות: הנהגות הטבעיות והנהגות ההשגחה ... והנהגה הטבעית הוא ע"י הבריאה והנהגה ההשגחיות הוא ע"י התורה וע"י ישראל המקיימים התורה ... ולכך הסכימו ישראל שלא למנות השנים מניסן שבוא נברא העולם שע"ז יטעו לומר דהעולם כמנהגו נוהג ובאמת כי העולם נוהג בהנהגה השגחית ולכך קבע הקב"ה בר"ה את יום הדין על כל השנה ... עכ"פ השי"ת קבע מנין השנים עפ"י הנהגה השגחית לדעת חכמי ישראל המאמינים בזה והחדשים והתקופה שהם מעת הבריאה והנהגה הטבעית וכאלו אנו בני ישראל נבראו אז מחדש ע"י הנהגה ההשגחית מיציאת מצרים ... והנה ב' הנהגות דלעיל הם כחולקים ומתנגדים זה לזה לפעמים כשם שמתנגדים שנות חמה עם שנות הלבנה ושלא יסתרו זה לזה ושלא יפול שנת הלבנה ניסן דידיה בחורף ... וכדי שתהא השוואה ביניהם החדשים של החורף ובפרט חודש העיבור הוא העושה השלום בין החמה והלבנה ... שהם המנהגים הטבעיים. וכיון דהשנה ההוא ובפרט חדשי החורף המה מיוחדים להתאחד שנות החמה והלבנה ולעשות שלום ביניהם, לכך ראויים ג"כ לעשות שלום בין הנהגה הטבעיתת להנהגה השגחיות ולכך חודשי העיבור מיוחדים לעשות בהם תשובה כמו שהאריך השל"ה הקדוש בדרוש על פרשת שובב"ים ת"ת שרק ע"י התשובה אפשר לעשות שלום בין הגוף והנשמה. ועל ידי זה נעשה שלום בין ב' הנהגות ... דהנשמה כיון שהיא חלק אלקי ממעל היא מיוחדת להנהגה השגחית והגוף הוא ג"כ מיוחד להנהגה טבעית וע"י שעושין שלום בין הגוף והנשמה והגוף מתנהג עפ"י רצון ותשוקת הנשמה גם הגוף ראוי להשגחה ולהנהגה השגחית ע"כ לכך נקבע שנת העיבור לתשובה יותר משאר השנים כמ"ש השל"ה ולכך אם אמנם שבש"ע ובדברי הראשונים לא נמצא מקור לזה דבשנת העיבור יאמרו ולכפרת פשע הנהיגו האחרונים והוא מנהג כל ישראל לומר ולכפרת פשע ... אלא

16 חלק אורח חיים תשובה קפ"ד.

שאינו אנו נוהגין לומר כי אם עד ר"ח ניסן שאז כבר נגמר השלום בין החמה והלבנה וממילא ראוי ג"כ שתשלם עד אז שלום הגוף עם הנפש...

לפי דברי המהר"ם שיק בשנת העיבור מתרחש תהליך של השלמה בין שנת החמה לשנת הלבנה. תהליך זה מקביל להשלמה בין ההנהגה הטבעית לבין ההנהגה ההשגחית ולהשלמה בין הגוף לבין הנפש. תהליך השלמה זה נעשה על ידי תשובה ועל כן בשנת העיבור מוסיפים את הבקשה "ולכפרת פשע", שהיא ביטוי לאותה תשובה. היות ובסיומו של חודש אדר ב' כבר תם התהליך, הרי אין צורך להמשיך ולהזכיר בקשה זו.

להסבר זה קצת קשה מדוע ניתקנה בקשת "ולכפרת פשע" מתחילת השנה ועד ראש חודש אדר ב', מתאים יותר היה שנוסיפה בחודש העיבור בלבד, כיוון שהוא זה שמבצע את תהליך ההשלמה.

נראה לי שעדיין אפשר לסבור כדעת ה"יוסף אומץ" ש"ולכפרת פשע" ניתקנה כבקשה י"ג כנגד החודש הי"ג, ואף על פי כן להפסיק ולומר בקשה זו לאחר חודש אדר ב'. מצאתי להסבר זה מקור בשו"ת המהר"ם שיק¹⁷ בשאלה שנשאל המהר"ם שיק ע"י חתנו הרב יעקב סג"ל פראגיר. כותב המהר"ם שיק: "דלפי דעתך ... הוא לאומרו מניסן עד ניסן דהרי ניסן ראש לחדשים עכ"ל". הרב יעקב סג"ל מפראגיר הבין שיש להוסיף "ולכפרת פשע" עד ראש חודש אדר ב', אבל יש להתחיל להוסיף בראש חודש ניסן הקודם, ובכך תאמר הבקשה במשך שנה תמימה. אלא שכפי שעולה מדברי המהר"ם שיק, חתנו נימק את רעיונו בכך שראש חודש ניסן הוא ראש לחודשים והמהר"ם שיק דחה את נימוקו וטען שתחילת השנה היא ראש השנה, וממילא הוא גם דחה את רעיונו.

אלא שלי נראה, שלמרות דבריו של המהר"ם שיק, יש אפשרות שכוונת הסוברים שיש להוסיף "ולכפרת פשע" עד ראש חודש אדר ב', הייתה שיתחילו להוסיף זאת מראש חודש ניסן הקודם:

במכילתא נאמר¹⁸: "מה חדש אין תוספת עברו אלא בסוף אף שנה אין תוספת עיבורה אלא בסוף" רוצה לומר, סיומה של שנת העיבור הוא בחודש אדר ב' כשם שעבורו של החודש הוא יום השלושים. ועתה: אם סיומה בחודש אדר ב', הרי ראשיתה בחודש ניסן.

וכן משמע מדברי התוספות על הגמרא¹⁹: "תנו רבנן: אין מעברין את השנה לפני

17 ש.ס.

18 מכילתא דרבי ישמעאל בא - מס' דפסחא בא פרשה ב.

19 תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף י"ב עמוד א'.

ראש השנה, ואם עיברוה - אינה מעוברת, אבל מפני הדחק מעברין אותה אחר ראש השנה מיד, ואף על פי כן אין מעברין אלא אדר"²⁰
וכתבו התוספות: "אין מעברין אלא אדר - וכל שאר החדשים אין מעברין דכתיב: (אסתר ג') "לחדש שנים עשר הוא חדש אדר" ואי מעברין אחת משאר החדשים לא הוי אדר שנים עשר"²¹
מכאן, שגם לפי דברי התוספות חודש העיבור הוא החודש האחרון בשנת העיבור. אם בקשת "ולכפרת פשע" נתקנה כנגד החודש הי"ג של השנה, הרי מן הראוי לאומרה בכל שנת העיבור שתחילתה בחודש ניסן וסיומה באדר ב'.

בחירת לשון הבקשה

מכאן לשאלה נוספת: מדוע נוספה דווקא הבקשה "ולכפרת פשע"? לכאורה ניתן היה להוסיף מילות בקשה רבות אחרות במקומה?²²
לפי טעמו של הרב מונק וטעמו של המהר"ם שיק שהובאו לעיל²⁰ אין מקום לשאלה זו, כיוון שמטרת ההוספה היא תוספת של "כפרת פשע" לשנת העיבור. אך לפי טעמם של ה"יוסף אומץ" והמהר"ב, אין טעם ההוספה לבין לשון הבקשה ולכן השאלה במקומה עומדת.
ההסבר הפשוט, נראה לי, הוא שבקשה נוספת זו סמוכה לשתי הבקשות האחרונות: "למחילת חטא ולסליחת עוון" ואך טבעי הוא שתחובר להן "הצלע השלישית": "ולכפרת פשע", כיוון שצרוף משולש זה של חטא, עוון ופשע מצינו במקומות אחרים.²¹

הרב ברוך הלוי אפשטיין²² בספרו "ברוך שאמר"²³ הביא טעם הסבר נוסף: ואפשר לפרש על-פי הגמרא בראש השנה (כ"ה ע"א) בענין עיבור החודש, שגם אם שגו בית דין לעבר את החודש בעת שלא היה צריך לזה ... אף על פי כן הוא מעובר ... ויען כי על ידי טעותם אפשר לבוא לכמה מכשולים במשך השנה, כמו לענין חמץ בפסח ולענין תענית ביום הכיפורים שעל פי העיבור יודחו חודשי ניסן ותשרי עוד לשלושים יום ואם יטעו במעשיהם אלה, הלוא יבואו פסח ויום הכיפורים שלא בזמנם הנכון ... ולכן מבקשים שתגן תפלתנו לכפרת פשע זאת קצת קשה על הסברו שהרי חז"ל קבעו: "אתם - אפילו שוגגין, אתם - אפילו מזידין, אתם - אפילו מוטעין" (ראש השנה כ"ה, א) ועל כן לא נוצר שום מכשול בעקבות טעות בעיבור שעליו יש לבקש כפרת פשע.²⁴

20 טעם ג' וטעם ד'.

21 לדוגמא: בי"ג מידות של רחמים - " ... נְשָׂא עֵוֹן וְפָשַׁע וְחַטָּאָה ... " (שמות ל"ד ז')

22 בעל "תורה תמימה".

23 עמוד של"ה.

24 הערת המערכת: הסבר נוסף מובא בשם האחרונים, משום שכל הצורך להוסיף חודש אחד

סיכום

- קביעת מספר ונוסח הבקשות בתפילת ראש חודש נעשתה על ידי חסידי אשכנז. החל מהמאה ה-16 אנו מוצאים בסידורים את תוספת הבקשה "ולכפרת פשע" בשנת העיבור. במאמר זה דנו בשלוש שאלות מרכזיות השלובות זו בזו:
1. מדוע נוספה בקשה בשנת העיבור?
  2. מדוע נבחרה דווקא בקשה זו?
  3. מה ההיגיון העומד מאחורי המנהג לחדול ולבקש "ולכפרת פשע" לאחר ראש חודש אדר ב'?

לשאלה הראשונה הוצעו ארבע תשובות:

1. כנגד החודש ה"ג של שנת עיבור.
2. כדי להזכיר לציבור שהשנה מעוברת.
3. במסגרת המאמצים למניעת צרות המתרגשות ובאות בחורף.
4. כביטוי לתשובה המאפשרת את ההשלמה בין שנת החמה לשנת הלבנה, הטבע וההשגחה, הגוף והנפש.

הטעמים השלישי והרביעי טומנים בחובם גם את התשובות לשתי השאלות הנוספות. הטעם השני טומן בחובו גם את התשובה לשאלה השלישית. לשני הטעמים הראשונים עדיין נשאלת השאלה מדוע נבחרה דווקא בקשה זו ולכך הוצעו שתי תשובות: כיוון שבקשה זו מצטרפת לשתי קודמותיה ("מחילת חטא וסליחת עוון"); כיוון שבשנת העיבור יש צורך בבקשה מיוחדת לכפרה, למקרה שבו העיבור נעשה שלא לצורך.

ולטעם הראשון עדיין יש לברר מה ההיגיון בהפסקת הבקשה לאחר חודש אדר ב', ולכן ניתן להעלות שתי אפשרויות: מי שסובר כטעם הראשון סובר שממשיכים לומר בקשה זו עד תום השנה. שנת העיבור תחילתה בחודש ניסן של השנה שעברה, ועל-כן בעצם מבקשים במשך שנת עיבור תמימה את הבקשה.

יהי רצון שנזכה "למחילת חטא לסליחת עוון ולכפרת פשע".

בסוף החורף בחודש אדר הוא משום הציווי "שמור את חודש האביב", שחג הפסח יחול תמיד באביב (ר"ה כ"א, א). תוספת החודש באה כדי להשוות את חודשי החמה לחודשי הלבנה. תופעה זו של אי התאמה בין חודשי החמה ללבנה מקורה עקב קיטרוג הלבנה שאין שני מלכים משתמשים בכתר אחד ואז ה' מיעט את הלבנה. אומרים חז"ל כי הקב"ה אמר שעליו להביא כפרה על מיעוט הלבנה, כמבואר בגמרא חולין ס', ב. אילולא מיעט הקב"ה את הלבנה לא היו צריכים להשוות את חודשי החמה לחודשי הלבנה, ועל זה אנו מבקשים "ולכפרת פשע".